

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod licencom Creative Commons Imenovanje 4.0 međunarodna.

Marijana JELEČ

Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV/2
HR – 23 000 Zadar
mjelec@unizd.hr

UDK 821.163.42.09 Šojat, I.
821.112.2.09 Marinić, J.

DOI: <https://doi.org/10.29162/ANAFORA.v9i2.5>

Marijana MANDIĆ

Filozofski fakultet
Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku
Lorenza Jägera 9
HR – 31 000 Osijek
mmandic@ffos.hr

Izvorni znanstveni članak **Original Research Article**

Primljeno 6. srpnja 2022.
Received: 6 July 2022

Prihvaćeno 10. prosinca 2022.
Accepted: 10 December 2022

Anita PAVLOVIĆ

Ulica sv. Roka 41
HR – 31 000 Osijek
pavlovicanita93@gmail.com

VIŠEGENERACIJSKE OBITELJI I ISKUSTVA KRIZE: KOMPARATIVNA ANALIZA GENERACIJSKOG ROMANA IVANE ŠOJAT I JAGODE MARINIĆ¹

Sažetak

U radu se polazi od Škrebove koncepcije književnosti kao neodvojive od društvenog i povijesnog konteksta. Na tom antropološkom temelju analizira se fenomen krize sa žarištem u sustavu obitelji sadržane u romanu *Unterstadt* Ivane Šojat i romanu *Restoran Dalmacija* Jagode Marinić. Tako se komparativnom analitičkom metodom osim proučavanja tematskih, kompozicijskih i žanrovskih značajki odabranih romana želi istražiti i način na koji književnost kontekstualizira stanje krize u suvremenom diskursu. Takva namjera zahtijeva usporedbu i analizu veza sa širim druš-

¹ Ovaj rad nastao je u okviru Uspostavnog istraživačkog projekta UIP-2020-02-3695 „Analiza sustava u krizi i nove svijesti u književnosti 21. stoljeća“ koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

tvenim i povijesnim kontekstom. Komparativnom se analitičkom metodom osim proučavanja tematskih, kompozicijskih i žanrovskih značajki odabranih romana želi istražiti i način na koji književnost kontekstualizira stanje krize u suvremenom diskursu. Ispomažući se teorijskim odrednicama dosadašnjih istraživanja o krizi, obitelji i arhiviranju sjećanja, u radu se proučavaju i uspoređuju uzroci i pokazatelji krize u obitelji, kao i reakcije na nju, i na taj način kontekstualizira književnost. Takva namjera zahtijeva analizu koja prelazi granicu klasične strukturalističke analize i širi obzor književnog djela, pa će se u postupku istraživanja koristiti postklasična ili nova naratologija koja je osim na zatvoreni svijet romana orijentirana i na kontekst. Iz tog je razloga pristup analizi u određenoj mjeri zamišljen interdisciplinarno jer proučavanje krize, generacije i sjećanja u književnim djelima zahtijeva sociološki i kulturološki kao i književno-povijesni pristup u smislu sveukupna razumijevanja i tumačenja romana u širem kontekstu.

Dosadašnja istraživanja ovih romana nisu bila usmjerena na raspravu o iskustvu krize i kontekstualnoj uvjetovanosti u okvirima sustava obitelji. Rad daje nove perspektive o kontekstualnom karakteru krize obitelji u suvremenoj književnosti, o neposrednom relacioniranju obitelji s ostalim društvenim pojavama, te nove perspektive u istraživanju suvremenog generacijskog romana kao hibridnog žanrovskog oblika.

Ključne riječi: Ivana Šojat, Jagoda Marinić, hibridnost žanra, kriza, obitelj

Uvod i teorijske odrednice

Književna djela s povijesnom i obiteljskom tematikom prikazuju obitelj kroz nekoliko naraštaja i istovremeno uokviruju različite obiteljske, povijesne, gradske, nacionalne ili europske, društveno-političke i gospodarske prilike i neprilike. To i jest glavna karakteristika ovoga žanra koji je početkom stoljeća svoj ponovni procvat doživio u književnosti njemačkog govornog područja kroz pero primjerice Arna Geigera, Eve Menasse, Ljube Arnautović i Alide Bremer, no nije ništa manje omiljen i u drugim kulturama i nacionalnim književnostima. I u hrvatskoj književnosti zaredao se niz romana obiteljskog sadržaja za koji su zaslužni i Ivana Sajko, Nenad Rizvanović, Miljenko Jergović, Andrija Škare ili primjerice Dino Pešut. Moguće razloge povećane čitanosti i popularnosti proznih djela „koja se tematski zasnivaju na zbivanjima povezanima s kronikom jedne obitelji, odnosno koja na podlozi povijesno-političkih zbivanja ispisuju sudbine najmanje triju generacija jedne obitelji“ (Lovrić i Jeleč 145) nalazimo u nastojanjima da se njeguje kultura sjećanja, reflektira i evaluira kolektivna prošlost. Upravo se generacijskom strukturom odnosno širim vremenskim okvirom uspijeva prikazati promjenjiva, za starije generacije nerijetko turbulentna proš-

lost. Pogled na socijalnu kategoriju „generacija“ u tom je kontekstu nezaobilazan. Pojam generacije obuhvaća osobe koje su po godištim rođenja vršnjaci, te ih stoga povezuju i određena iskustva. Generacija nastaje onda kada „ostane nekoliko neizbrisivih tragova u načinu osjećanja, razmišljanja i djelovanja, kada se netko rodi u vrijeme određene kulturne klime oblikovane povijesnim zbivanjima ili tada doživi godine koje su presudne za oblikovanje njegove osobnosti“ (Cavalli 155). Iz toga proizlazi da uz suvremeni generacijski roman nužno vežemo svijest o vremenu, svijest o doživljenome i svijest o tome da je svaki živući član zajednice svjedok svoga vremena, što je još jedna bitna karakteristika žanra u kojem se priča upravo i gradi pomoću svjedoka.

Generacijski se roman u književno-znanstvenoj literaturi upravo zbog potonje činjenice svrstava u književnost sjećanja (njem. *Erinnerungsliteratur*) ili vrstu povijesne književnosti koja rekonstruira „zaboravljene epizode nacionalne povijesti i obrađuju pitanja tumačenja prošlosti u društvu“ (Assmann 51). Njemačka teoretičarka književnosti Aleida Assmann sjećanje opisuje „muz[om] novog generacijskog romana“ (53), a svijet se promatra „na retrospektivan način“ (53), što naglašava povijesnu usredotočenost suvremenih generacijskih romana. Tako se u ovim romanima najčešće već na početku javljaju sjećanja koja se mogu opisati kao dijelovi mozaika koji čine kolektivno pamćenje neke grupe. Taj se termin veže uz austrijskog pisca Huga von Hofmannsthalu koji ga upotrebljava 1902. godine, a nastavlja ga dva desetljeća poslije razvijati francuski sociolog Maurice Halbwachs koji ističe da obitelj ima „svoja sjećanja koja mora sama očuvati i svoje tajne koje otkriva samo svojim članovima. Ta sjećanja [...] istodobno su modeli, primjeri i neka vrsta poučnih djela. U njima se izražava opće držanje određene skupine; oni ne reproduciraju samo njihovu prošlost nego definiraju i njihovu narav, njihova svojstva i slabosti“ (Halbwachs 210). Međutim, obiteljsko pamćenje kako ga shvaća Halbwachs, u generacijskom je romanu često nepotpuno jer se određeni događaji ne pohranjuju ili se svjesno potiskuju i nastoje zauvijek zaboraviti. S druge strane ta spoznaja odnosno fragmentarnost sjećanja motivira mlađe naraštaje da istražuju dotad nepoznate, nepovezane ili prešućene pojedinosti iz vlastite obiteljske prošlosti. U toj pukotini između dva svijeta, na margini prešućivanja i razotkrivanja jasno se ističu oprečni stavovi generacija i nastaju nemir, konflikti i posljedice koje se mogu opisati unutarnjom krizom.

Sama riječ kriza označava prijelomni, odnosno odlučujući trenutak, ključnu točku ili vrijeme odlučivanja (Arambašić 20), „nastupajuću promjenu u životno **311**

važnim ili odlučujućim fazama“ (Ivanović 11). Ivanović riječ grčkog porijekla uspoređuje s raskrižjem odnosno s „nekim kritičnim trenutkom kad je potrebno sagledati pretpostavke, hipoteze, predviđanja i inventivno ocijeniti kriznu situaciju“ (10). Tom se metaforom koriste i Kešetović i Toth onda kada krizu određuju kao „trenutak koji odlučuje o daljnjem pozitivnom ili negativnom razvoju neke stvari ili situacije“ (37). Arambašić termin opisuje kao iznenadni i/ili rijedak događaj koji na čovjeka djeluje uznemirujuće i stresno (20). Terminološko značenje obuhvaća prijetnju i stoji u uskoj vezi s doživljajem gubitka neke osobe, stvari ili vrijednosti. Kriza se definira kao „dubok, sveobuhvatan poremećaj u životu pojedinca ili zajednice sa snažnim i više ili manje teškim i trajnim posljedicama“ (Kovačec 506). Suvremena književnost bogata je književnim refleksijama o obitelji i obiteljskome životu, a u novije vrijeme književnost s obiteljskom tematikom sve više prikazuje podložnost obitelji različitim prijetećim gospodarskim, ekološkim, kulturnim ili političkim pojavama koje ostavljaju traga na nju koja je odraz društva. Upravo zbog činjenice da je obitelj stalno u interakciji s neposrednom okolinom nemoguće ju je promatrati kao izoliran, nepromjenjiv sustav. Baš suprotno, obitelj je dinamična jedinica koja se mijenja kada se i društvo mijenja (Maleš i Kušević 42). Ona je „složena i povezana cjelina, hijerarhijski organiziran sustav koji se sastoji od manjih subsustava“ (Keresteš 83 prema Klarin 38), a vanjski utjecaji mogu ugroziti i utjecati na odnose, uloge i funkcije unutar pojedinih subsustava ili pak na razini cijelog sustava. Kriza u kontekstu obitelji jest stanje poremećene unutarnje ravnoteže zbog koje onda pate struktura obitelji, odnosi unutar subsustava ili između njih i sustav obiteljskih vrijednosti. Dattilio i Freeman opisuju je kao „[p]rivremeno stanje uznemirenosti i dezorganizacije, koje prvenstveno obilježava nemogućnost pojedinca da izađe na kraj s nekom situacijom primjenom uobičajenih načina rješavanja problema, a koja može imati drastično pozitivan ili negativan ishod“ (3). Uzroci takva stanja raznovrsni su i složeni. Iznimno neugodni događaji, iznenadne spoznaje o obiteljskoj prošlosti, kao i nenadane reakcije obitelji i neispunjena očekivanja dovode do poremećaja ravnoteže, što zahtijeva značajan napor u prilagodbi na novo stanje i prevladavanje krize. O tom naporu ovisi i daljnji razvoj krize i period oporavka.

Fenomen obitelji atraktivan je objekt proučavanja u domaćim i stranim književno-znanstvenim krugovima, a dosadašnje analize romana njemačkog govornog područja pokazale su kako je upravo konfrontacija lika s prešućenom obiteljskom poviješću plodan okidač radnje suvremenog romana. Tako Burke

istražuje povezanost nepoznavanja obiteljske prošlosti s negiranjem pripadnosti vlastitoj obitelji u romanu Marcela Beyera *Spione* (195), dok Nenadović proučava obiteljsku povijest u kontekstu manjina u romanima Maje Haderlap *Engel des Vergessens*, Michaela Frühstück *Teta Jelka überfährt ein (Huhn) Hendl* i Florjana Lipuša *Boštjans Flug* (263). Cohen-Pfister pak utvrđuje kako se ratne traume i teret suočavanja s obiteljskom prošlošću iz perspektive Nijemaca pokazuje ograničavajući za razvoj identiteta u romanima Reinharda Jirgla *Die Unvollendeten*, Olafa Müllera *Schlesisches Wetter* i Tanje Dückers *Himmelskörper* (257).

Da obitelj djeluje kao nepotrošna inspiracija mnogim hrvatskim autorima pokazuju i roman *Unterstadt* (2009.) književnice Ivane Šojat, kao i roman *Restoran Dalmacija* (2015., njemački izvornik 2013.) Jagode Marinić, književnice hrvatskih korijena čije književno stvaralaštvo ima značajnu recepciju u Njemačkoj i Hrvatskoj. Oba romana ispisuju fragmente povijesti i sudbina jedne višegeneracijske obitelji. Naizgled usputno prikazuju povijest europskih zemalja, opisuju multikulturalnu sredinu i atmosferu velikog grada, ovdje prije svega Berlina u romanu Jagode Marinić i Osijeka u romanu Ivane Šojat. Oba romana, pored toga što su najprije umjetnički tekst, služe i kao uzorni primjeri koncepta sjećanja prema francuskom povjesničaru Pierreu Nori koji drži da se sjećanje „ukorjenjuje u konkretnom, u prostoru, u gesti, slici i objektu“ (138). Sjećanje, dakle, „stanuje“ u prostoru i na čovjeka djeluje s tog prostora. Tzv. mjesta sjećanja, tj. „lieux de memoire“, mjesta su na kojima se talože sjećanja (Nora 135). To su „ponajprije [...] ostaci, ultimativni oblik u kojem preživljava komemorativna svijest u povijesti koja sjećanje treba jer ga se odrekla“ (Nora 143). Mjesta su sjećanja „muzeji, arhivi, groblja i kolekcije, festivali i obljetnice, sporazumi i zapisnici, spomenici, sanatoriji, privatne asocijacije – sve su to ostaci drugog doba, iluzije vječnosti“ (Nora 143).

Na sjećanje mogu potaknuti i osobni predmeti. U suvremenim generacijskim romanima kao vizualni dokaz, opipljiva uspomena i medij sjećanja pojavljuje se prije svega fotografija. Izravnim ili narativnim prikazom obiteljske fotografije nerijetko priča i otpočinje, a dodavanjem novih u pripovjedni tijek zadržava se njegova dinamika. Osim toga,

uloga joj je da se o njoj razgovara u krugu poznanika ili rodbine; ona ne podupire pamćenje pojedinca, ona podupire pamćenje skupine – a na taj način i pamćenje pojedinca kao člana skupine. Iz obiteljskih razgovora o obiteljskim fotografijama postaje jasno da je ono bitno što fotografije

prikazuju i značenje toga u kontekstu obiteljske povijesti uvijek rezultat kolektivnog „tumačenja“ određenih događaja. Čak se može reći: zbivanje, trenutak, događaj koji prikazuje obiteljska fotografija za obitelj ima važnost samo zajedno s ponovljenim događajem zajedničkog razmatranja i promatranja. (Keppler 150)

S prošlošću koju predstavlja fotografija ili neki drugi medij likovi se u pravilu nose različito ovisno o tome pripadaju li mlađoj generaciji koja želi saznati više o obiteljskoj povijesti ili onoj starijoj koja povijest prešućuje s određenim razlogom. Međutim, najočitija je poveznica među ta dva romana hibridnost žanra, fabularni sklop, problematiziranje krize u sustavu obitelji i pozicioniranje protagonistica prema obiteljskoj prošlosti s obzirom na fragmentarnost sjećanja s posljedicom unutarobiteljske krize. Cilj je ovoga rada komparativno prikazati spomenuta dva suvremena romaneskna projekta kojima je prvi zajednički nazivnik taj da se određuju kao generacijski i historiografski romani. Taj se prikaz temelji na komparatističkim teorijama Ive Hergešića, istaknutog hrvatskog teoretičara i povjesničara književnosti, koji pod pojmom komparativne književnosti razlikuje „emisiono“ i „repciono“ područje istraživanja (60). Emisione elemente romana Hergešić objašnjava kao elemente književnog djela koji pružaju informacije o „emisij[i] književnog utjecaja: bili to sižei, oblici, ideje“ (60) ili „način izražaja, okvir, književne forme“ (64), dok repciono područje obuhvaća „repcij[u] književnog utjecaja“ (60) primjerice popularnost književnog djela, autora i slično pri čemu komparatist „nastoj[i] pobliže odrediti utjecaj [autora] na književnost neke zemlje“ (83), a može istraživati i „književne dodire između pisaca, koji pripadaju različitim književnostima (...) istraž[ujući] sudbinu stranog djela u domaćoj književnosti ili (...) traž[eći] strane izvore domaćem djelu“ (90). U našem slučaju u fokusu će biti emisioni faktori odnosno književna građa, motivi, teme i ideje koje Hergešić opisuje kao „cjelinu različitih misaonih i čuvstvenih faktora, nek[u] duševn[u] atmosfer[u], nastrojanje“ (69). Osim proučavanja tematskih, kompozicijskih i žanrovskih značajki odabranih romana, komparativnom analitičkom metodom nastoji se istražiti i način na koji književnost kontekstualizira stanje krize u suvremenom diskursu. Takva namjera zahtijeva analizu koja prelazi granicu klasične strukturalističke analize i širi obzor književnog djela, pa će se u postupku istraživanja koristiti postklasična ili nova naratologija koja je osim na zatvoreni svijet romana orijentirana i na kontekst (Paternai Andrić i Kluiser 2). Provest će se analiza i usporedba veza sa širim društvenim i povijesnim kontekstom, odnosno obitelji će se promatra-

ti u povijesno prepoznatljivim kontekstima koji su dio kolektivnog identiteta i otvaraju prostor za postklasičnu naratološku analizu. U tim povijesno prepoznatljivim kontekstima odnos obitelji prema prošlosti očituje se s jedne strane u višedesetljetnoj obiteljskoj tradiciji da se određeni događaji iz prošlosti potisnu u zaborav, a s druge strane u prkošenju toj praksi i razotkrivanju zaboravljenog. Potonje dovodi do promjena u obitelji, propitivanja istine, ali i vlastita identiteta i neminovno mijenja pogled na članove obitelji i epizode zajedničke prošlosti. Stanje u kojemu se glavne junakinje tada nalaze i stanje u obitelji općenito imaju obilježja krize. Ispomažući se teorijskim odrednicama dosadašnjih istraživanja o krizi (Ivanović; Dattilio i Freeman; Kešetović i Toth i dr.), obitelji i arhiviranju sjećanja (Halbwachs; Nora; Assmann), u radu se proučavaju i uspoređuju uzroci i pokazatelji krize u obitelji, kao i reakcije na nju, i na taj način kontekstualizira književnost. Iz tog je razloga pristup analizi u određenoj mjeri zamišljen interdisciplinarno jer proučavanje krize, generacije i sjećanja u književnim djelima zahtijeva sociološki i kulturološki, kao i književno-povijesni pristup u smislu cjelovitija razumijevanja i tumačenja romana u širem kontekstu.

1. *Unterstadt* – kronika (patnje) jedne obitelji

Smještajući svoja djela u vrijeme povijesnih turbulencija Prvog i Drugog svjetskog rata, poraća te Domovinskog rata, Ivana Šojat nije propustila u njima progovoriti o univerzalnim općeljudskim problemima kao što su disfunkcionalnost u obitelji i braku, patrijarhalnost i konzervativnost koje ženu guraju u četiri zida, tabu teme kao što su bolest i smrt djeteta, alkoholizam ili razvod i protunjemačka stajališta u poratno vrijeme Drugog svjetskog rata. To potvrđuje roman *Unterstadt*, obiteljska kronika osječke „donjogradsk[e] obitelji njemačkih korijena“ (Geiger 388) – podunavskih Švaba, smještena u povijesni kontekst 20. stoljeća čiji se „veliki događaji“, Prvi i Drugi svjetski rat te Domovinski rat, isprepliću s događajima u životima četiriju obiteljskih generacija koje promatramo kroz mozaično ispričane životne priče prabake Viktorije Meier, bake Klare Schneider, majke Marije Steiner-Pavković. Roman je to koji pokušava dohvatiti i oživjeti obiteljska sjećanja kako bi se mogli razumjeti i opravdati obiteljski odnosi. Sjećanje na obiteljsku povijest kod pripovjedačice romana, Katarine, ne postoji u cijelosti. Vrativši se nakon 18 godina u svoj rodni Osijek, ona pokušava rekonstruirati prošlo. Pokušava složiti slagalicu na temelju vlastitih sjećanja povezujući ih s informacijama koje dobiva od obiteljske prijateljice Jozefine. Te informacije otvaraju joj nove interpretacije događaja iz djetinjstva i daju odgovore na pitanja koja je po-

stavljala svojim roditeljima ili baki, a na koja bi kao odgovor redovito dobivala mrke poglede ili pljuske. Za (re)konstrukciju povijesti u novopovijesnom romanu ili romanu o povijesti, odnosno u historiografskoj metafikciji – termini pokrivaju ona prozna djela kojima je „historiografska građa uporišna točka“ (Matanović, *Krsto i Lucijan: rasprave i eseji o povijesnom romanu* 130) – bitnu ulogu ima svjedok kojemu pravo govora daje životna blizina jake osobe (Matanović, „Hrvatski novopovijesni roman (prijedlog definicije)“ 108). Obiteljska prijateljica Jozefina ili Frau Milostiva svjedok je obiteljske povijesti u kojoj je dobrim dijelom i sama sudjelovala. Osim subjektivne pripovjedačice Katarine, u radnju uvodi objektivni sveznajući pripovjedač. On pomaže čitateljima složiti one kockice mozaika obiteljske povijesti koje Katarina nije imala. U dokumentiranju te povijesti značajne su obiteljske fotografije kao interaktivni dokumenti prošlosti i sredstvo stvaranja obiteljske povijesti (Belaj 135). Katarinina obiteljska povijest obavijena je tajnama pa se i njoj samoj činilo kao da obitelj nije imala povijesti prije nje i kao da je postojala samo sadašnjost. No, ona je itekako postojala, bila je to povijest obitelji koja je patila iz generacije u generaciju, kako stoji u romanu, mijenjale su se generacije i godine, ali patnja je ostala stalna: „Ništa se ne mijenja, ništa! Samo stvari dobiju druga imena“ (Šojat-Kučić 347). Obiteljska povijest četiriju žena zapravo je povijest patnje koja je posljedica velikih gubitaka (smrt djece, odlazak u logor), ali i nemogućnosti da se sama patnja istinski proživi, da se ne potiskuje i da se o njoj govori. Te nemogućnosti proizlaze iz društvenih konvencija koje jasno određuju tabu teme – teme o kojima se mora šutjeti. Ponekad se u romanu i šuti od straha i iz potrebe da se sačuva život. Tako Katarina mora odrastati u poslijeratnom vremenu ne znajući ništa o svome njemačkom podrijetlu i povijesti obitelji prije i nakon dolaska partizana i komunizma.

Iako roman ne donosi kronološki priče četiriju žena, kronologija boli i patnje obitelji kojoj je povijest bila nesklona, jasno se može pratiti. Baka Viktorija živi u nesretnom braku s mužem koji je povratkom s ratišta postao alkoholičar. Opterećuje ju teška uspomena na smrt kćeri Alojzije o kojoj nije smjela govoriti. Trebala je zaboraviti da je rodila dijete koje nije moglo poživjeti više od mjesec dana nakon rođenja, dijete koje nije bilo zdravo. Društvo toga vremena smrt njezina djeteta dovodi u svezu s njezinom sposobnošću da bude dobra majka, jer kakva je to majka kojoj dijete umre mjesec dana nakon poroda, a još ga k tome nije ni zdravog rodila. Osim na preminulo dijete, Viktorija je morala zaboraviti i na muža, najprije još dok je bio živ, a onda, još i više, kada je umro. Svojim izbjavanjem iz kuće i boravljenjem u kavanama i kockarnicama, odavanjem

alkoholu i lutanju, Rudolf je učinio da već za života bude zaboravljen u obiteljskom domu, no pravi zaborav uslijedio je tek nakon njegove smrti. Budući da je umro izvršivši samoubojstvo vješanjem u ormaru svoje spavaće sobe, njegova je smrt za obitelj postala mračna tajna. O mnogo se toga u obitelji nije govorilo, o boravku bake Klare i njezine djece Antuna i Marije u logoru u Valpovu, o nacističkoj prošlosti Klarina muža Petra i brata Adolfa, o Klarinoj sestri Greti koja se protivila konvencijama patrijarhalnoga konzervativnog društva, o Marijinoj udaji za Katarinina oca samo kako bi sebi i majci osigurala siguran krov, o obiteljskoj povijesti Katarinina oca Stjepana. Pripovjedačica Katarina snažno se bunila protiv tradicije da se zaborave „slabi“ članovi obitelji i da se događaji iz prošlosti spremaju u kutije ispod kreveta koje se ne smiju otvoriti. Ona se želi suočiti s obiteljskim tajnama ma kakve one bile. Suočavanje s obiteljskom prošlošću natjerat će ju i na suočavanje s vlastitim traumama: hladan odnos prema majci, pobačaj, gubitak voljene osobe. Povratak u Osijek za Katarinu je povratak pitanjima na koja valja naći odgovor kako bi mogla popuniti praznine u svojoj životnoj slagalici.

2. Restoran Dalmacija kao poveznica sadašnjosti i prošlosti

Jagoda Marinić svoj drugi roman na njemačkom jeziku *Restaurant Dalmatia* objavljuje 2013. godine. Roman kroz 13 poglavlja i retrospektivnu kompoziciju prati život triju generacija obitelji Marković. Upravo u tom romanu Marinić se dotiče pitanja doma i domovine kao i važnosti prošlosti za izgradnju identiteta te prikazuje trnoviti put od imigracije do integracije i njegov odraz na obiteljske odnose. Naime, osjećaj nepripadnosti i neprihvaćenosti koji glavna protagonistica Mia osjeća zbog vlastita podrijetla, pokretač je krize u obitelji i sukoba između nje i njezine majke. I roditelji protagonistice bore se da budu prihvaćeni u društvu u kojem se od gastarbajtera očekuje zahvalnost za sve što ostvare:

U Kanadi su mnogi doseljenici zavrijedili divljenje za svoju marljivost i poslovni duh. Za razliku od toga u Njemačkoj se očekuje zahvalnost za posao koji si obavio jer ovdje izgleda mnogi polaze od toga da ti ljudi u svojoj domovini nikada ne bi bili toliko plaćeni jer inače uopće ne bi bili ovdje. Ponovno sram jer dolaziš iz zemlje u kojoj se ne može zaraditi. (Marinić 129)

Roditelji protagonistice kao generacija koja je nekoć živjela u Hrvatskoj rastrgana je između dva svijeta. Dok grade obiteljski i poslovni život u Njemačkoj, 317

grade i kuću u Hrvatskoj u koju bi se jednog dana željeli vratiti. No, u generacijskom romanu *Restoran Dalmacija* u glavnom je fokusu Mia Markovich, predstavница treće generacije obitelji, a na njezinim fragmentarnim obiteljskim sjećanjima gradi se radnja romana. Sjećanja koja evociraju fotografije nisu dostatna za povezivanje svih dijelova obiteljske povijesti i njezinu interpretaciju. Iz potrebe za rekonstrukcijom svog podrijetla Mia se iz Toronta vraća u Berlin, a izgubljena sjećanja vraćaju se s pronalaskom restorana „Dalmacija“. Kako navode Müller et al., u mnogim je slučajevima dovoljan jedan predmet ili jedno mjesto da se prošlost prisjeti (22), a upravo restoran njezine tetke Zore potiče javljanje potisnutoga. Restoran se pokazuje kao poveznica sadašnjosti i prošlosti: „Tek što stane pred zgradu njezino sjećanje priziva stare slike, stare boje i mirise“ (Marinić 57).

U restoranu „Dalmacija“ susreće svog starog prijatelja, Španjolca Jesusa, s kojim dijeli osjećaj nepripadanja i otuđenja i tetku Zoru koja joj pomoću svojih svjedočanstava pomaže stvoriti sliku o prijašnjim obiteljskim generacijama, društveno-socijalnim okolnostima u kojima su živjeli u Hrvatskoj i u Njemačkoj, problematičnim odnosima u obitelji, ali i o samoj sebi. Roman se vremenski proteže kroz razdoblje prije Domovinskog rata u Hrvatskoj koje uprizoruje život Mijinih djeda i bake te djetinjstvo njezinih roditelja, nakon čega pratimo Mijino odrastanje u Berlinu osamdesetih godina pa sve do 2013. godine kada započinje njezino istraživanje obiteljske prošlosti. Kroz sinkronijsku dimenziju treće generacije roman reflektira otuđenost pojedinca koji gubitkom korijena nije u mogućnosti izgraditi vlastiti identitet, dok dijakronijska strana romana nudi dublje razumijevanje povijesti obitelji kao i utjecaja društveno-povijesnih previranja dviju europskih država na obitelj, migriranje i otuđenje te time daje uvid i u europsko društvo krajem 20. i početkom 21. stoljeća.

3. Komparativna analiza romana *Unterstadt* i *Restoran Dalmacija*

Vremensko-prostorne koordinate

Kako navodi Hergešić, „književnost [je] vjerno ogledalo društva i čovjeka, jer se u njoj zrcale svi oni konflikti, koji razapinju čovjeka kao vječna ili samo aktualna pitanja, na koja treba odgovoriti“ (72), a svakako jedno od značajnijih obilježja generacijskih romana *Unterstadt* i *Restoran Dalmacija* jest povijesna dimenzija koja želi rasvijetliti djelovanje vremena (Velčić 118), otkriti uzroke političkih i društvenih previranja i njihov utjecaj na ljudske sudbine. Historio-

grafija se kao disciplina do početka 20. stoljeća orijentirala na istraživanje političke povijesti kao i na tehniku pripovijedanja o povijesnim zbivanjima, no kako navodi Gross (171), tijekom 20. stoljeća pojavljuju se sve veće tendencije analitičkog pristupa povijesti i istraživanja antropoloških tema. Tako se pripovijedanje o bogatoj eliti, politici i „aktivnosti istaknutih ličnosti“ polako napušta i uvodi se analiza društveno-ekonomskih čimbenika i svjetonazora (Gross 171). U oba romana rekonstruiraju se društveno-politička događanja tijekom Prvog svjetskog rata, Drugog svjetskog rata, Domovinskog rata, ali se uprizoruju i promjene aspekata svakodnevnoga života u razdoblju prije, odnosno nakon rata, kao i posljedice ratova na „male“ ljude te posljedice povijesnih događanja na obitelj, promjene u odgoju, položaju žena ili pak život marginalnih skupina poput emigranata, pripadnika nacionalne manjine ili siromaha. Povijesna dimenzija romana *Unterstadt* ostvaruje se prije svega rekonstrukcijom povijesnih zbivanja, upotrebom autentičnih dokumenata, arhivske građe, kao i referiranjem na usmena svjedočanstva i točnom datacijom. Tako se primjerice u romanu *Unterstadt* datiraju državni blagdani (29. studenoga odnosno Dan Republike u Jugoslaviji), ratni i društveno-politički događaji kao što je raspad Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine ili dolazak rata u Osijek 1941. godine. Osim toga navode se kazališne predstave koje su bile popularne tijekom 20. stoljeća kao što je to Offenbachova *Lijepa Jelena*, Horstov *Raj na zemlji*, Kalmanova *Grofica Marica* ili pak Krležina drama *U logoru*. Šojat spominje i tiskovine poput *Hrvatskog lista*, *Glasa Slavonije* i hrvatskog tjednika i dnevnika *Die Drau*, a čitatelj saznaje i za *Žurnal* kao sredstvo informiranja o broju preminulih u doba Drugog svjetskog rata. Ugradnjom autentičnih povijesnih informacija u roman autorica romanu prije svega daje na uvjerljivosti. Iako je roman fikcija, njegov sadržaj sastoji se od elemenata koji su posuđeni iz stvarnosti i pretvoreni u element fikcije (Genette 26), pa stoga ne čudi što čitatelja sadržaj može zbuniti ili zgroziti (Genette 24). Čitatelj se uživljava u radnju romana i kroz obračun s recentnijom hrvatskom poviješću, književnost mu pruža mogućnost da promisli o krizi društva i obitelji.

Vremensko-prostorne koordinate u romanu *Restoran Dalmacija* daju se u dijalogima likova koji spominju povijesne ličnosti kao što su Nicolae Ceaușescu, Franjo Tuđman ili pak Josip Broz Tito. Ratna je tematika također zastupljena, ali je ona, za razliku od romana *Unterstadt*, latentna i odnosi se većinom na Domovinski rat. Čitatelj s jedne strane saznaje o posljedicama rata za Hrvate koji su ostali u svojoj domovini, dok s druge strane prati i rastrganost iseljenih

Hrvata između domovine i zemlje useljenja. Dok su jedni izravno sudjelovali u ratu, drugi su se dvoumili trebaju li se vratiti i braniti domovinu ili na neki drugi način pridonijeti. Ta se rastrganost između matične zemlje i zemlje useljenja odražava nepovoljno i na Mijinu obitelj jer je upravo njezin otac u nastojanju da pomogne domovini davanjem vlastite kuće hrvatskoj vojsci na korištenje i u tu svrhu provedenim povratkom u domovinu prouzročio obiteljsku nestabilnost.

Marko se naposljetku vraća u Berlin, a nakon povratka sve više čezne za životom kakav je mogao živjeti da je ostao u Jugoslaviji i sudjelovao u stvaranju Republike Hrvatske. Iz perspektive heterodijegetskog pripovjedača koji ima važnu ulogu u oba romana jer nadopunjuje praznine u sjećanjima protagonistica Katarine i Mije, saznaje se o stanju u poslijeratnim godinama kada se tijekom Mijina posjeta selu svojih roditelja opisuje apatija među seljanima, spominju napušteni tenkovi, drugačija tišina i povratak mladih u selo zbog skupog gradskog života.

Pored svega roman Jagode Marinić progovara i o predrasudama prema doseljenicima iz Hrvatske. Uspoređujući Toronto s Berlinom Mia ističe da u Torontu nitko ne pita za njezino podrijetlo. Ondje ne osjeća da ju pitanja o ratu određuju jer Kanađani, kada govore o Domovinskom ratu, govore o ratu u Europi, a ne o ratu na Balkanu: „Kod kuće se za razliku od toga uvijek osjećala poput krunskog svjedoka, pitanje o ratu na Balkanu uvijek je bilo i predbacivanje, kao da je ona nositeljica genetski predodređene agresije“ (Marinić 48).

Grad i fotografija kao mjesto i medij sjećanja i zaborava

Katarina Pavković i Mia Markovich odlaze u gradove svojega djetinjstva i mladosti Osijek i Berlin i susreću se sa svojim sjećanjima pokušavajući otrgnuti od zaborava ispričane i proživljene priče i popuniti praznine u vlastitim sjećanjima.

Razlozi Katarinina povratka u Osijek ostaju nesvjesni samoj protagonistici, a Novak povratak književnog lika u rodni grad tumači kao „rezultat impulsa potrage za [...] vlastitim identitetom“ (135) koji se u ovom slučaju može promatrati kao motiv povratka kojega Katarina nije svjesna. Za razliku od Katarine Mia u Berlin odlazi s jasnom namjerom da se prisjeti sebe, da kroz oživljena sjećanja odgovori na pitanje što ju čini „praznom“ ženom u trenutku kada bi zbog uspješne fotografske karijere izgrađene u Kanadi kao i veze s Rafaelom trebala biti ispunjena. Došavši u Kanadu Mia je, naime, započela novi život, iznova osmislila samu sebe, a prošlost ostavila u drugom gradu na drugom kontinentu.

Da bi mogla nastaviti s budućnošću, mora otvoriti kutije prošlosti, a na to je potiče njezin partner Rafael. Pronalazak poderane fotografije Berlinskog zida potiče ga da je ohrabri na putovanje koje joj je toliko potrebno i koje on želi više od nje, što proizlazi iz sljedećeg citata:

Rafael je ispituje kao da je o toj slici mnogo razmišljala. Ona odgovara, kao što skoro uvijek odgovara, nepotpuno i nezadovoljavajuće. On se ljuti, želi znati više. [...] Umjesto da mu pripovijeda, predbacuje mu njegovo ponašanje. [...] Htio je znati zbog čega ona sa svojim starim svijetom telefonira samo svaka dva tjedna, zbog čega joj je dovoljna samo njegova obitelj, zbog čega nikad ne leti u Europu i prije svega, zbog čega je njezina nezainteresiranost za samu sebe išla toliko daleko da je uključivala i njega. (Marinić 16-21)

Ni Katarina ni Mia dolaskom u grad ne prepoznaju onaj grad u čijoj je povijesti postajanja zapisan i dio njihove osobne povijesti. Ti su im gradovi pri prvom ponovnom susretu tuđi, ne bude u njima osjećaj radosti zbog ponovnog susreta. Katarina tako primjećuje: „Nisam prepoznala grad koji mi se na trenutak nasmiješio zumbulima. Sve je nekako bilo drukčije, za dlaku promijenjeno, kao blago pomaknuto u stranu“ (Šojat-Kući 10). Mijin susret s Berlinom također ne nalikuje susretu s dobrim starim poznanikom. Ona ga više ne osjeća kao svoj grad, kao grad njezine vlastite povijesti. Odlaskom iz njega izbrisala je svoju mapu ulica, povratkom u njega ta se mapa nije rekonstruirala. Ni Berlin ni Osijek neće uspjeti vratiti sjećanja ženama koje po njih (ne)svjesno dolaze. U rekonstrukciji sjećanja pomoći će im svjedoci, Katarini obiteljska prijateljica Jozefina, a Miji krsna kuma Zora i prijatelj Jesus. Jozefina Katarini pripovijeda dijelove obiteljske povijesti koji su joj sasvim nepoznati jer u Katarininoj se obitelji nije razgovaralo o događajima prije njezina rođenja. Jozefina je svjesna da će Katarina uspjeti pronaći razumijevanje za svoju majku i mnoge događaje iz obiteljske povijesti samo ako dozna istinu: „Toliko toga ne znaš, krivo misliš, a trebalo bi znati. Ne valja suditi, jer istina... Istina... spašava. Možda bi... možda... Možda bi i na majku svoju drukčije gledala kad bi znala...“ (Šojat-Kući 380). Zora pak Miji objašnjava da su sjećanja neizostavan dio obiteljskog i individualnog identiteta i da se sretna sadašnjost i budućnost mogu izgraditi samo na temeljima sjećanja: „Sjećanja su tvoj život, Mijo, tvoje sidro. Kada si usidrena, možeš posve lako plutati ili izdržati, Mijo“ (Marinić 96).

Obje žene, i Mia i Katarina, otvaraju kutiju obiteljskih tajni i tabu tema o kojima se nije smjelo govoriti. Pregledavajući stare obiteljske fotografije smještene u prašnjavoj kutiji ispod kreveta u bakinoj sobi, na korak do zaborava, Katarina pronalazi fotografiju svojega mrtvoga brata Filipa. Jozefina vizualni medij nadopunjuje tragičnom pričom o njegovoj smrti koju je njezina majka Marija odlučila zakopati zajedno sa svojim preminulim djetetom. U Katarininom obitelji nije se govorilo zbog straha, zbog sramote i zbog potrebe da se preživi u vremenu koje joj nije bilo sklono. Sramota je bila razlog zašto se nije pričalo o umrloj djeci. Živjelo se u uvjerenju da one koje su rodile nekaku djecu svoju krivnju moraju platiti zaboravom. U namjeri da se spriječi sramota, za Katarinu ostaje skrivena i priča o Greti, čak i Jozefina važe koliko joj smije reći, iako više nema ni Grete ni onih koji su je se sramili. Katarina doznaje da je njezina teta Greta bila partizanka što je predstavljalo veliku sramotu za njezinu obitelj njemačkog podrijetla. Živjela je nesputana okovima normi kojih su se žene njezina vremena trebale pridržavati, pušila je, nosila kratku kosu, glumila u kazalištu. Sve to bilo je dovoljno da bude pospremljena u obiteljsku kutiju zaborava gdje je pronašla svoje mjesto među još nekim obiteljskim pričama kojih se nije trebalo sjećati, primjerice samoubojstva Viktorijina muža Rudolfa, Adolfove zagriženosti u nacističku ideologiju, poslijeratnog boravka žena i djece u partizanskom logoru.

Za Miju suočavanje s prošlošću znači pripovijedanje i razgovor s krsnom kumom Zorom. U tim će se razgovorima i ona prisjetiti tema o kojima se u obitelji nije govorilo: česte i teške svađe među roditeljima, očevo opijanje, bakina opsjednutost mrtvima i smještanjem još uvijek živih ljudi u njihov svijet.

Mnogo je neodgovorenih pitanja pred ženama koje su krenule u potragu za sjećanjima. Ta su ih pitanja često mučila i kao djecu. Željele su odgovore i smatrale su da imaju prava stoga i u tridesetim godinama postavljaju ta ista pitanja: „Zar ne možete kao svi normalni roditelji jednostavno odgovoriti?“ (Marinić 204) i konstatiraju: „Svi imamo pravo na istinu pa i ja“ (Šojat-Kuči 381). Međutim, i one su te koje skrivaju dijelove osobne povijesti pred drugim ljudima. Katarina se bori sa spoznajom da i sama čini ono za što ne oprašta svojoj obitelji:

„A ti se, Katarina, draga moja, baš ničega ne stidiš? Ti svima sve govoriš? Ha?“ Frau Milostiva sada je izgledala zloćudno, poput demonskoga pauka. Na pamet mi je palo ono dijete, moje dijete, Slavenovo dijete koje sam istisnula iz utrobe. Dijete koje tajim pred svima, za koje ne zna nitko osim mene. To mi je stvarno začepilo usta. Ušutjela sam. Bilo me je stid. (Šojat-Kuči 381)

Mia je u želji da izgradi nov život na novom kontinentu i zaboravi prošlost postala nepoznata i samoj sebi. Sagradila je zid koji joj ne dopušta pustiti blizu sebi ni svoga partnera Rafaela. Da bi izgradila taj svijet, svjesno se odrekla sjećanja. Dok Katarini nedostaje pamćenje nekih obiteljskih priča jer su tako odlučili njezini preci, Mia ih „nema“ jer je sama tako izabrala. Ne čuva ih ni u fotografijama koje je snimila. Za Katarinu su fotografije izvor lijepih sjećanja o kojima sama pripovijeda, ali i skrivenih obiteljskih tajni koje nije imala pravo znati. Stoga u *Unterstadt* o fotografijama govore i ona sama, ali i objektivni pripovjedač i Jozefina. Fotografije su zbirka obiteljskih priča koje valja razotkriti da bi se bez tereta moglo nastaviti živjeti. U *Restoranu Dalmacija* fotografija je uvedena kao pokretački motiv priče. Nemogućnost da rekonstruira sjećanje na snimanje fotografije Berlinskog zida razotkriva bit Mijine krize i nemoći da prihvati uspjeh kojemu je toliko težila. Za razliku od *Unterstadta*, u *Restoranu Dalmacija* fotografija ne priča priču i ne otkriva obiteljske tajne, ona je poticaj za pripovijedanje o onome što se željelo zaboraviti. Fotografija Berlinskog zida ne izlaže neku obiteljsku tajnu, ali potiče Miju da se pobuni protiv vlastita zaborava.

Fotografije u oba romana evociraju uspomene i na neke sretne trenutke. Tako se i Katarina i Mia s radošću prisjećaju svojih baka i opisuju kako snimljene fotografije u njima bude radost. Tu istu radost u njima ne budi prostor u koji se ponovno vraćaju: restoran i kuća. Ulazeći u tetin restoran Mia je preplavljena proturječnim emocijama: „Mia na trenutak pomisli kako u tim prostorijama još vidi mnogo od prošlosti, nakratko je čak preplavi osjećaj da je još jučer bila tu. Potom, gotovo odmah nakon toga, osjećaj da još nikada nije stupila u taj prostor. U njoj se svake sekunde izmjenjuju ta dva osjećaja“ (Marinić 59). Katarina se u svojoj rodnoj kući ne osjeća ugodno, štoviše boji se sama provoditi vrijeme u njoj. Nakon što je Jozefina za nju razgrnula prašinu sa stvari koje su njezini od nje skrivali, ona zaključuje da se u tu kuću više ne želi vratiti. Neće se vratiti ni u Osijek: „Nekako sam znala da i ona zna da se više nećemo vidjeti. Ona i ja, ja i Osijek. Možda preko razglednice, televizije, ali nikad više na istome mjestu u isto vrijeme“ (Šojat-Kučić 417). Nakon susreta s prošlošću, obje žene trebaju novi prostor za novi početak.

Kriza obitelji kao odraz društveno-povijesne atmosfere

Robyn Fivush et al. (23) oslanjaju se na istraživanja Anite L. Vangelisti i pojašnjavaju dvije potkategorije obiteljskih tajni, unutarobiteljske tajne i tajne cijele obitelji. Tajne koje znaju pojedini članovi obitelji, ali ih čuvaju od drugih članova podrazumijevaju se kao unutarobiteljske, dok tajne za koje znaju svi

članovi obitelji, ali ih nikada ne dijele s drugima izvan kruga obitelji pripadaju potkategoriji tajni cijele obitelji. U slučaju prve potkategorije tajni pripadnici obitelji koji su isključeni iz poznavanja tajni gotovo uvijek osjećaju nesigurnost i izdaju, dok druga potkategorija tajni stvara svojevrsnu povezanost članova obitelji (Fivush 23). To nije slučaj kada govorimo o suvremenim generacijskim romanima kojima su ipak više svojstvene unutarobiteljske tajne. U romanima *Unterstadt* i *Restoran Dalmacija* takve tajne izazivaju prijepore među generacijama. Katarina odašilje ravnodušnost i kod nje se javljaju strah i nelagoda kada pomisli na povratak u obiteljsku kuću u kojoj je živjela s roditeljima i bakom. To je ujedno i početak istraživanja obiteljske povijesti i otkrivanja prešućenih događaja koji su poremetili i ugrozili odnose, uloge i funkcije unutar obitelji. Katarina Pavković pokušava otkriti zašto je njezina baka Klara nerado govorila o svom ocu Rudolfu, zašto se ne govori o Greti ili zašto njezina majka nikada nije pokazivala osjećaje ljubavi prema njezinu ocu.

Za razliku od predstavnice posljednje generacije u romanu *Unterstadt*, kriza identiteta junakinje romana *Restoran Dalmacija* očituje se u zaboravu događaja iz prošlosti koji na samom početku romana uzrokuju promjene u njezinu ponašanje. Mia, naime, nakon dobivene nagrade gubi interes za fotografiranje u čemu je nekad uživala, što se odražava i na njezinu privatnu sferu života. Osim toga, u Berlinu zapisuje svoje ime na salvetu na dva načina, što se također može protumačiti znakom izgubljenosti odnosno trganjem za vlastitim identitetom: „Umjesto da ustane ili da sa sobom vodi duele, kao u polusnu, na bijeloj salveti stalno iznova slika svoje ime: Mija Marković. Mia Marković. Markovich.“ (Marinić 12–13).

Tajne i krize najstarije generacije romana *Unterstadt*, obitelji Meier, usko su povezane s događanjima Prvog svjetskog rata u kojem je sudjelovao i Katarinin pradjed Rudolf Meier, inače vlasnik urarske radnje koji je Katarininu prabaku Viktoriju Richter oženio na inzistiranje njezina imućnog oca. Najveće promjene u Rudolfovu karakteru, koje postaju i uzrokom straha njegove supruge, nastaju po povratku s ratnog bojišta u Galiciji, a manifestiraju se u nemirnom snu, neobičnim zvukovima i nakon buđenja zurenjem kao duh. Promjene u njegovu ponašanju očitovale su se u potpunoj nezainteresiranosti za obitelj, sve dužem izbjivanju iz kuće kao i hedonističkom stilu života kojim je obitelj doveo u sve veće dugove. Šojat na Viktorijinu primjeru pokazuje društvo u kojem su žene bile prepuštene same sebi, nisu se mogle pouzdati u muževe i same su vodile brigu o djeci i kućanstvu. Viktorijinu financijsku situaciju popravio je njezin otac koji ju je zaposlio kao knjigovođu u upravi svojih mlinova, što Viktorija

opisuje kao sreću jer je svjesna drugih žena kojima životne prilike ne ostavljaju ništa drugo nego da trpe svoje destruktivne muževe. Postajući samostalna, Viktorija postupno izbacuje Rudolfa iz svoje obitelji i posvećuje se djeci Adolfu, Greti i Klari zbog čega na neko vrijeme ostvaruje stabilan obiteljski odnos.

Međutim ponovni nemiri u obitelji dolaze s Drugim svjetskim ratom. Zbog razlika u političkim uvjerenjima isprva se narušavaju odnosi između Adolfa i Grete koji potom remete cjelokupne obiteljske odnose. Viktorija u svojim nastojanjima da kao majka pomiri obitelj ostaje neuspješna, a odnosi između Adolfa i Grete eskaliraju do te mjere da Greta pristupi partizanima na veliko razočarenje svoje majke koja joj taj čin nije mogla oprostiti, „pa je Greta i službeno pokopana u obiteljski zaborav ispunjen gnušanjem kao truleži“ (Šojat-Kučić 282). Adolf Meier, s druge strane, sve više pada pod nacistički utjecaj zahvaljujući kojem ne samo da postaje slijep za želje svoje obitelji već pokazuje i obrasce verbalne agresije kada se Klara zalaže za spas Židovke Rebeke Weisman: „Smeće, smeće židovsko!“ kriknuo je Adolf i skočio, uspravno stao pred Klaru, koja se grčila, grbila. ‘Neće moja sestra imati posla sa Židovima! Traži od mene što god hoćeš, ali to ne! Nikad više!’“ (Šojat-Kučić 228). Adolf naposljetku odlazi u rat i daje život za nacizam. Osim Adolfa i Peter Schneider, Klarin muž, isprva je bio nacistički simpatizer što narušava njegov odnos s Klarom, pogotovo nakon što Klarinu prijateljicu Rebeku izbacuje iz kuće i time urušava svoju pozitivnu sliku u Klarinim očima.

Kriza obitelji Schneider nije prestajala, iako je Peter s vremenom uvidio mane nacističkog režima i shvatio grozote rata te nepravdu koja se nanosi nevinnima: „ponosan sam na svoje podrijetlo, na krv koja mi teče venama, a opet... Nijemci s onim ludim diktatorom na čelu čine zlo [...] i stid me, u mišju rupu bih se sakrio“ (Šojat-Kučić 276).

Književnim prikazom dolaska partizanskih postrojbi u Osijek i poraza Nijemaca počinje i teško razdoblje za njemačke obitelji, pa tako i za obitelji Meier i Schneider. Prikaz mimetički odražava povijesne podatke prema kojima su podunavski Švabe nakon Drugog svjetskog rata završavali u logorima i kojima je imovina konfiscirana. Prisilno odvezene u logor Valpovo Klara i Viktorija s djecom mjesecima gladuju i žive u neljudskim uvjetima koji uzrokuju smrt Klarine kćeri Elze. Boravak u logoru kao i puko preživljavanje obitelji nakon izlaska iz logora obilježilo je osim najstarije generacije i generaciju djece, Mariju i Antuna, koji su nakon proživljenog logora gledali nasrtanja političkog komesara Marka na njihovu majku Klaru koja je sve podnosila kako bi joj djeca imala krov

nad glavom. Komesar Marko je, naime, otuđio Klarinu kuću u Sarajevskoj 17 i na Klarinu molbu pristao dati samo jednu sobu njezinoj obitelji na korištenje. Klarina preostala obitelj brzo se raspada jer Antun od novonastale obiteljske situacije bježi čim postaje punoljetan.

Marinić prvom i najstarijom generacijom prikazuje obiteljske okolnosti u Hrvatskoj prije Domovinskog rata pri čemu čitatelj prati način njihova života, uvjerenja i stilove odgoja. Zorina svjedočanstva i heterodijegetski pripovjedač otkrivaju samovolju njezinih roditelja, a time i roditelja Mijine majke Maje, koji su Zoru još kao sedamnaestogodišnjakinju prisiljavali na brak s tridesetogodišnjakom. Saznaje se o fizičkom nasilju u obiteljima, a kao povod navodi se zadiranje žene u poslove muža i njezino naređivanje. Kriza obitelji u ovom djelu očituje se u kršenju prava žena koje, da bi izbjegle fizičko zlostavljanje, moraju šutjeti. Takva diskriminatorna obiteljska atmosfera pokazuje da žene u to doba nisu imale pravo slobodnog govora, a time ni slobodu, a ako su se za slobodu govora ipak borile, uslijedile bi batine: „Jednom ju je tako istukao da... Dva tjedna je ležala u krevetu i nije mogla ustati“ (Marinić 199). Istražujući o prošlosti svojih roditelja i razlozima napuštanja domovine Mia uspijeva bolje razumjeti njihove postupke. Iako je svojim roditeljima predbacivala život u državi u kojoj se uvijek osjećala kao stranac, Mia na kraju romana prevladava krizu identiteta i pronalazi pomirenje sa svojom okolinom i obiteljskom prošlošću, što pokazuje način na koji odlučuje izgovarati odnosno pisati svoje ime, nakon što je tijekom romana nekada bila Mia Markovich i Marković: „Mija Marković, kaže. I nasmiješi se u sebi“ (Marinić 220). Slično kao Mia i Katarina kroz saznanja o obiteljskoj prošlosti pronalazi pomirenje s obitelji i njezinom prošlosti. Iako prodaje kuću, na kraju ipak pronalazi razumijevanje za majku: „Sada mi je toplo. Kao na ljuljački. Baka mi se smije u glavi. Kao dijete. Ponekad sanjam i mamu. Uхватimo se za ruke i hodamo. Bez riječi. Kada se probudim, u nosu još osjećam miris Drave, mulja, zumbula. I bude mi toplo“ (Šojat-Kući 425).

Zaključna razmatranja

Komparativnom analitičkom metodom predstavljena su dva romana o prošlom stoljeću, roman *Unterstadt* Ivane Šojat i roman *Restoran Dalmacija* Jagode Marinić. Oba romana svojevrsan su prozni odgovor na temu obitelji i njezina iskustva krize kakva nudi suvremena književnost. Analizom tematskih, kompozicijskih i strukturnih značajki odabranih romana, istražio se način na koji

326 književnost kontekstualizira stanje krize unutar obitelji. Odredili su se i uspo-

redili prijelomni, odlučujući trenutci (Arambašić 20) koji na sustav obitelji djeluju destabilizirajuće, istražilo se na koji način obitelj reagira na takve trenutke odnosno krize i kakav ishod njezina reakcija stvara. Metodologija postklasične naratološke analize počiva na trima sastavnim elementima u romanima koja ih čine hibridnim žanrom: 1. vremensko-prostorne koordinate koje predstavlja ju markere fikcionalnog narativa u nama prepoznatljivoj stvarnosti i koja čine mjesta sjećanja prema Pierreu Nori; 2. okidači koji potiču usmjeravanje narativa između sjećanja i zaborava (potraga i otkrivanje prošlosti ili zaboravljanje i potiskivanje) – a to su u ovim romanima grad i fotografija – i u dodiru s njima protagonistice unutar narativa kreću dalje, te su samim time aktivatori i generatori daljnjeg narativa; 3. kriza obitelji kao fenomen koji u strukturi narativa vertikalno otvara veze između privatnog, individualnog, pojedinačnog i općeg, što upravo pokazuje da su kriza obitelji i društva često međusobno uvjetovane.

Iz analize proizlazi da se prikaz obitelji u suvremenoj književnosti ostvaruje na dvije različite razine. Na prvoj se raspliću sasvim osobne, privatne obiteljske priče, a na drugoj oba romana demonstriraju povijesnu usredotočenost. Spajanjem tema i elemenata iz romana o obitelji i romana o povijesti predočava se žanrovska hibridnost. Hibridnost žanra u romanu Jagode Marinić dodatno se ističe čitanjem prvog dijela kao roman o gastarbajterima. Budući da je prošlo stoljeće razdoblje obilježeno ratovima i različitim krizama, velikim društvenim, političkim i gospodarskim promjenama, romani očekivano omogućuju spoznavanje šireg vremenskog konteksta i njegovo sagledavanje kroz prizmu obitelji.

Dolazi se do zaključka da oba romana predstavljaju strukturu u kojoj glavni fabularni dio služi prikazu suočavanja glavnih junakinja s tajnama i krizama u obitelji, dok sporedni fabularni dijelovi obuhvaćaju prikaz života njihovih članova obitelji i imaju ulogu pobližeg oslikavanja razloga šutnje u obitelji i njezinih dugoročnih posljedica. U uvodu je bilo spomenuto da je obitelj dio društva, što u manjoj ili višoj mjeri podrazumijeva stalnu interakciju s okruženjem i izloženost spomenutim promjenama zbog kojih se onda i sama mijenja odnosno reagira na vanjske utjecaje na koje je osjetljiva (Rinaldi 26). U skladu sa Škrebovom kontekstualnom metodom može se zaključiti da je jedna od funkcija romana *Unterstadt* i *Restoran Dalmacija* odraziti društvenu atmosferu na konkretnom prostoru i u konkretnom povijesnom trenutku.

Analizom su utvrđene i druge sličnosti među spomenutim književnim djelima. Tako romane veže činjenica da radnja započinje toposom putovanja. Glavni **327**

su likovi u romanima u pokretu. I Katarina Pavković i Mia Markovich putuju na mjesta djetinjstva i na mjesta u kojima je njihova obitelj provela većinu vremena. Topos putovanja ovdje služi kako bi se konkretno, ali i metaforički prikazala potraga za odgovorima o obiteljskoj prošlosti i korijenima. Obje u tome i uspijevaju: pronalaze mjesta i predmete sjećanja, kao i još živuće svjedoke. Pomoću mjesta koja prenose sjećanja, pojedinih predmeta koji evociraju uspomene na ljude i događaje – to su u oba romana fotografije kao medij vizualne komunikacije – i pomoću međuljudskih kontakata rekonstruiraju se fragmenti prošlosti koji su važni za protagonistice, a imaju značaj i u procesu oblikovanja kolektivnog identiteta. Na taj način ostvaruje se odnos sa sjećanjem i kolektivnim nasljeđem i pokazuje se da prošlost vlastite obitelji i dalje djeluje u sadašnjost. No, dodirom s prošlošću u početku se ne postiže stabilnost, upravo suprotno, on u oba romana narušava grupnu koheziju i kvari uspomene na obitelj jer rekonstrukcija otkriva unutarobiteljske tajne. Obje junakinje, naime saznaju da prošlost nije sačuvana onako kako se zbilja i da je obiteljska povijest prepuna različitih kriza koje su uzrokovane različitim stavovima, željama i potrebama. Njihovu spoznaju moguće je tumačiti kao prijelomni trenutak i pri tome nije riječ samo o fabularnoj dinamici koja se spomenutom spoznajom također mijenja, već se u tom trenutku prije svega mijenja odnos junakinja prema prošlosti i nasljeđu iz indiferentnog ili neutralnog prema intrigiranom i kritičnom. Reakcija i kritični stavovi glavnih junakinja prema tradiciji tabuiziranja dovode do zaključka da su izgubile povjerenje u sjećanja starijih članova obitelji koja su iskrivljena ili nepouzdana, da su time stvoreni temelji za nastanak krize unutar obitelji, da predstavnice zadnje generacije prkose praksi potiskivanja prošlosti, da otvaraju tabuizirana pitanja iz znatiželje, ljutnje i razočaranja zbog činjenice da su ostali zakinuti za istinu, da zaustavljaju višedesetljetni kontinuitet šutnje i da na taj način sprječavaju potpuni zaborav, što je ujedno i intencija autorica i romana: podizanje svijesti o prošlosti, očuvanje kulture sjećanja i vlastitih korijena. Iako obiteljska prošlost prvo djeluje na negativan način i kod glavnih junakinja stvara emocionalni stres, one to stanje ipak uspijevaju nadići.

Citirana literatura

Arambašić, Lidija. *Psihološke krizne intervencije: Psihološka prva pomoć nakon kriznih događaja*. Društvo za psihološku pomoć, 2000.

Assmann, Aleida. „Unbewältigte Erbschaften. Fakten und Fiktionen im zeitgenössischen Familienroman.“ *Generationen: Erfahrung – Erzählung – Identität*, uredili Andreas Kraft i Mark Weißhaupt. UVK Verlagsgesellschaft, 200, str. 49–69.

- Belaj, Marijana. „Obiteljska fotografija kao kreiranje i arhiviranje (poželjne) stvarnosti.“ *Narodna umjetnost*, sv. 45, br. 2, 2006, str. 135–51.
- Burke, Silvana. „Was ich nicht sehen kann, muss ich erfinden.‘ Marcel Beyers Spione und die Folgen ausbleibender Verständigung über die Vergangenheit im Kontext der Familie.“ *Familie und Identität in der Gegenwartsliteratur*, uredili Goran Lovrić i Marijana Jeleč, Peter Lang, 2016, str. 185–97.
- Cavalli, Alessandro. „Generations and Value Orientations.“ *Social Compass*, sv. 51, br. 2, 2004, str. 155–68.
- Cohen-Pfister, Laurel. „Kriegstrauma und die deutsche Familie. Identitätssuche im deutschen Gegenwartsroman.“ *Familie und Identität in der deutschsprachigen Literatur*, uredili Thomas Martinec i Claudia Nitschke, Peter Lang, 2009, str. 243–57.
- Dattilio, Frank M. i Arthur Freeman. *Kognitivno-behavioralne strategije u kriznim intervencijama*. Slap, 2011.
- Fivush, Robyn, et. al. „Family Stories and Family Secrets.“ *Journal of New Zealand Studies*, br. NS29, 2019, str. 20–36.
- Geiger, Vladimir. „Tematiziranje povijesti njemačke manjine u suvremenoj hrvatskoj književnosti (u povodu romana Unterstadt Ivane Šojat-Kuči).“ *Scrinia slavonsica*, god. 12, br. 1, 2012., str. 385–94.
- Genette, Gérard. *Fiction & Diction*. Cornell UP, 1991.
- Gross, Mirjana. „Dekonstrukcija historije ili svijet bez prošlosti.“ *Historijski zbornik*, sv. 62, br. 1, 2009, str. 165–94.
- Halbwachs, Maurice. *Das Gedächtnis und seine sozialen Bedingungen*. Suhrkamp Verlag, 1985.
- Hergešić, Ivo. *Komparativna književnost*. Ex libris, 2005.
- Ivanović, Vesna. „Pojam krize: konceptualni i metodologijski aspekti.“ *Međunarodne studije*, sv. 14, br. 2, 2014, str. 9–29.
- Janković, Josip. *Pristupanje obitelji*. Alinea, 2004.
- Keppler, Angela. „Soziale Formen individuellen Erinnerns. Die kommunikative Tradierung von (Familien-)Geschichte.“ *Das soziale Gedächtnis. Geschichte, Erinnerung, Tradierung*, uredio Harald Welzer, Hamburger Edition, 2001, str. 137–60.
- Kešetović, Želimir i Ivan Toth. *Problemi kriznog menadžmenta*. Veleučilište Velika Gorica, 2012.
- Klarin, Mira. *Razvoj djece u socijalnom kontekstu: roditelji, vršnjaci, učitelji – kontekst razvoja djeteta*. Naklada Slap, 2006.
- Kovačec, August. „Kriza.“ *Hrvatski opći leksikon*. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 1996.
- Lovrić, Goran i Marijana Jeleč. „Povijesne cezure u suvremenim austrijskim generacijskim romanima.“ *Književna smotra. Časopis za svjetsku književnost*, sv. 50, br. 188(2), str. 145–52.

- Maleš, Dubravka i Barbara Kušević. „Nova paradigma obiteljskoga odgoja.“ *Nove paradigme ranoga odgoja*, uredio Dubravka Maleš, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zavod za pedagogiju, 2011, str. 41–66.
- Marinić, Jagoda. *Restoran Dalmacija*. Prevela s njemačkog Romana Perećinec, Hena com, 2015.
- Matanović, Julijana. „Hrvatski novopovijesni roman (prijedlog definicije).“ *Republika*, sv. 51, br. 9–10, str. 98–114.
- Matanović, Julijana. *Krsto i Lucijan: rasprave i eseji o povijesnom romanu*. Ljevak, 2003.
- Müller, Ralph, et al. „Neue Familienromane. Ein Bericht zu Familien- und Generationenerzählungen in der Deutschschweiz und in der Romandie der Gegenwart.“ *CH-Studien*, sv. 1, 2017, 1–42.
- Nenadović, Ana. Von Generation zu Generation. Erinnerungen slawischer Minoritäten im gegenwärtigen Roman. *Familie und Identität in der Gegenwartsliteratur, Familie und Identität in der Gegenwartsliteratur*, uredili Goran Lovrić i Marijana Jeleč, Peter Lang, 2016, str. 261–75.
- Nora, Pierre. „Između sjećanja i povijesti.“ Prevele s francuskog: Milena Ostojić, Ana Irena Hudl. *Diskrepancija: studentski časopis za društveno-humanističke teme*, sv. 8, br. 12, 2007, str. 135–65.
- Novak, Sonja. „Unterstadt Ivane Šojat Kuči: Kulturni partikularizam ili obračun s radikalnim ideologijama?“ *Godišnjak Ogranka Matice hrvatske Beli Manastir*, br. 9, 2013, str. 130–44.
- Rinaldi, Carlina. *In Dialogue with Reggio Emilia: Listening, Researching and Learning*. Routledge, Taylor & Francis Group, 2006.
- Peternai Andrić, Kristina i Viktoria Kluiser. „Djelokrug kognitivne naratologije.“ *Anafora. Časopis za znanost o književnosti*, sv. IV, br. 1, 2017, str. 1–13.
- Škreb, Zdenko. *Studij književnosti*. Školska knjiga, Zagreb 1976.
- Šojat-Kuči, Ivana. *Unterstadt*. Fraktura, 2013.
- Velčić, Mirna. *Otisak priče: intertekstualno proučavanje autobiografije*. August Cesarec, 1991.

MULTIGENERATIONAL FAMILIES AND CRISIS EXPERIENCES: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE GENERATIONAL NOVELS BY IVANA ŠOJAT AND JAGODA MARINIĆ

Abstract

Marijana JELEČ

University of Zadar

Obala kralja Petra Krešimira IV/2

HR – 23 000 Zadar

mjelec@unizd.hr

Marijana MANDIĆ

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek

Faculty of Humanities and Social Sciences

Lorenza Jägera 9

HR – 31 000 Osijek

mmandic@ffos.hr

Anita PAVLOVIĆ

Ulica sv. Roka 41

HR – 31 000 Osijek

pavlovicanita93@gmail.com

This article is based on Škreb's concept of literature as inseparable from the social and historical context. This anthropological basis is used for the analysis of the crisis phenomenon centred on the family system in the novels *Unterstadt* by Ivana Šojat and *Restoran Dalmacija* by Jagoda Marinić. In addition to the study of thematic, compositional, and genre features of the selected novels, the aim of the comparative analysis is to see the way in which literature contextualizes crisis in contemporary discourse. By using the theoretical determinants of previous research on crisis, family, and memory archiving, the article explores and compares the causes and indicators of family crisis, as well as reactions to it, thus contextualizing literature. This requires an analysis beyond the classical structuralist analysis and broadens the horizon of the literary work, therefore, the article will use the postclassical or new narratology, which is, in addition to the closed world of the novel, also oriented on the context. For this reason, the approach to

analysis is to a certain extent interdisciplinary since the study of crisis, generation, and memory in literature requires a sociological, cultural, literary, and historical approach to obtain the overall understanding and interpretation of a novel in a wider context.

Previous research on these novels has not focused on the experience of crisis within the framework of the family system, therefore this article provides new perspectives on the contextual character of the family crisis in contemporary literature, on the direct relation of the family to other social phenomena, and a new perspective in the research of the contemporary generational novel as a hybrid genre form.

Keywords: Ivana Šojat, *Unterstadt*, Jagoda Marinić, *Restoran Dalmacija*, genre hybridity, crisis, family